

**“TALABALAR-LOGOPEDLARNING ATIPIK RIVOJLANISHGA EGA
BOLALARNI IJTIMOIIY REABILITATSIYA MUAMMOLARIGA
MUNOSABATI”**

Mahkamova Iroda Suhbatulla qizi

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi

2 bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti

*v.b dotsent PhD **Utbasarova Umida.M***

Annotatsiya.

Maqola logopediya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarining atipik rivojlanishga ega bolalar haqidagi tasavvurlari va ularga bo'lgan munosabatini o'rganishga bag'ishlangan. Unda davlat va jamiyatning sog'lig'ida cheklovlari bo'lgan shaxslarga bo'lgan munosabatining evolyutsiyasi hamda zamonaviy korreksion pedagoglarga qo'yiladigan talablar tahlil qilingan. So'rovnoma o'tkazish tartibi tavsiflangan, talabalar javoblari tahlil qilinib umumlashtirilgan.

Kalit so'zlar: atipik rivojlanish, sotsiokulturologik yondashuv, ijtimoiy reabilitatsiya, inklyuziv ta'lim.

Аннотация. Статья посвящена вопросу изучения представлений студентов-логопедов о

детях с атипичным развитием и отношения к ним. Рассмотрены эволюция отношения государст-

ва и общества к лицам с ограниченными возможностями здоровья и современные требования к

коррекционным педагогам. Описана процедура анкетирования, проанализированы и обобщены

ответы студентов.

Ключевые слова: атипичное развитие, социокультурный подход, социальная реабилита-

ция, инклюзивное образование.

Abstract. Article is dedicated to a question of the study of the ideas of student- logopedicians

about the children with the atypical development and relation to them. The evolution of the relation of

state and society to the persons with the limited possibilities of health and contemporary requirements

for the correction teachers are examined. The procedure of questioning is described, the answers of stu-

dents are analyzed and generalized.

Key words: atypical development, sociocultural approach, social rehabilitation, inclusive formation.

Zamonaviy maxsus psixologiyaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri – bu jamiyat va uning alohida a'zolarining atipik rivojlanishga ega insonlarga, jumladan bolalarga bo'lgan munosabatini o'rganishdir. Shuni ta'kidlash joizki, har qanday sog'lom inson uchun muhim bo'lgan, ayniqsa rivojlanishida nuqsoni bor shaxslar uchun yanada zarur bo'lgan “qabul qilish” fenomeni aslida yetarlicha o'rganilmagan (O.S. Usanova) [4].

Shu bilan birga, gumanistik psixologiya nuqtayi nazaridan “qabul qilish” — bu inson atrofida gilarining iliq hissiy va ishonchli munosabati bo'lib, u shaxsning ruhiy salomatligi va to'liq rivojlanishining zarur sharti hisoblanadi (K. Rodjers ta'limotiga ko'ra). Sog'lom hamda rivojlanishida nuqsoni bor bolalar bilan muvaffaqiyatli ishlaydigan o'qituvchilarning muvaffaqiyati sirlaridan biri shundaki, ular pedagogik o'zaro munosabatni to'liq qabul qilish va bola imkoniyatlariga ishonch asosida qurishadi. Bunday qabul qilish mohiyatini

quyidagi aforizm bilan ifodalash mumkin: “Siz bizni qanday ko‘rsangiz, biz shunday bo‘lamiz.”

Jamiyatning atipik rivojlanishga ega shaxslarga bo‘lgan munosabati muammosi ijtimoiy-tarixiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatga ega. Jamiyatning tarixiy taraqqiyoti bosqichlari uning a‘zolari va davlatning nogironligi yoki rivojlanishida nuqsoni bor insonlarga nisbatan turlicha munosabatlari bilan bog‘liq tarzda shakllangan.

Rivojlanishida nuqsoni bor shaxslarga, ularning buzilishlariga va bunday insonlarga nisbatan shakllangan qarashlar tizimi bilan bog‘liq holda, jamiyat munosabati masalasi ijtimoiy-tarixiy va ijtimoiy-psixologik xususiyat kasb etadi. Shu sababli nafaqat kundalik va ilmiy tushunchalar (“nochor”, “bemor”, “nuqsonli”, “anomal”, “maxsus” va boshqalar) mazmuni shakllanadi, balki yordam ko‘rsatish konsepsiyalari ham (homiylilik, davolash, korreksiya, reabilitatsiya, ijtimoiylashtirish) vujudga keladi, shuningdek, ilmiy tadqiqotning ma‘no markazlari belgilanadi.

Davlat va jamiyatning psixofizik nuqsonlarga ega shaxslarga bo‘lgan munosabati evolyutsiyasi dunyo miqyosida hozirgi kunda mohiyatan gumanistik, mazmun va shakl jihatdan esa sotsiokulturologik modelga olib keldi. Insoniyat sog‘lom va maxsus ehtiyojli odamlarga nisbatan passiv, achinish va kamsitishga asoslangan, sog‘lomlar bilan “boshqalar” orasida to‘siq o‘rnatuvchi munosabatdan faol, ongli va tushunuvchi, moddiy-texnik, ijtimoiy hamda psixologik darajalarda to‘siqlarni yo‘qotishga qaratilgan yondashuvga o‘tdi. N.N. Malofeyev ta’kidlaganidek, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlar ochiq jamiyat va “to‘siqsiz dunyo” barpo etish yo‘lidan bormoqda, bu yerda insonni har qanday sabab bilan kamsitish qat’iyan man etiladi [2].

Nogironlar va maxsus ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hamda ta’limiy integratsiyalash g‘oyasini ilgari suruvchi milliy va xalqaro hujjatlar paydo bo‘lmoqda. Ideal holatda, bunday bolalar uchun ochiq ta’lim tizimi shakllanadi

— u ota-onalarga ta'lim jarayoni haqida to'liq ma'lumot berib, ularning nazoratini ta'minlaydi va eng muhimi, bolaga yordam berish imkonini yaratadi. Shu bois, ilgari shakllangan milliy maxsus ta'lim tizimlari keng ko'lamli modernizatsiyaga uchramoqda. Malofeyevning fikricha, inklyuziv ta'limga o'tish — bu jamiyat va davlatning maxsus ehtiyojli bolalarga nisbatan munosabat evolyutsiyasining tabiiy natijasi va uning eng muhim belgilaridan biridir [2].

Atipik rivojlanish muammolarini tahlil qilishda sotsiokulturologik yondashuv L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga asoslanadi va insonparvarlik, yaqinlarga muhabbat, hamdardlik, beg'arazlik, olijanoblik va yordamga tayyorlik kabi oliy insoniy qadriyatlarni ilgari suradi. Ammo mamlakatimizda turli ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar tufayli sotsiokulturologik modelga o'tish murakkab va notekis jarayon bo'lib bormoqda. Bir tomondan, jamiyatda boshqalarga nisbatan bag'rikenglik ortib bormoqda, empatiya va yordam berishga tayyorlik kuchaymoqda, dunyoqarashlar va munosabatlarni o'zgartirishga intilish sezilmoqda. Korreksion pedagogika instituti ilmiy jamoasi turli maxsus ehtiyojli bolalar uchun integratsion ta'lim modellarini yaratishda katta tajriba to'plagan bo'lib, ular turli muassasalarda muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazilmoqda [1, 3, 5].

Boshqa tomondan, davlat siyosati doirasida maxsus va integratsion ta'lim muassasalari, psixologik, korreksion va ijtimoiy-reabilitatsion xizmatlar tarmog'ini rivojlantirishga qaramay, jamiyatda hali ham qo'rquv, kamsitish, nafrat, bunday insonlardan chetlashish yoki ularni izolyatsiya qilish istagi mavjud.

Pedagogik institutda olinayotgan oliy ta'lim shunday sharoitlarda yoshlarning atipik rivojlanishdagi insonlarga nisbatan qarashlari va tasavvurlarini o'zgartiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonga o'qitiladigan fanlar — maxsus psixologiya va pedagogika, anatomo-fiziologik asoslar,

rivojlantiruvchi va korreksion ta'lim yo'nalishlari — katta ta'sir ko'rsatadi. Kelajakdagi pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalarni boshqacha ko'ra boshlaydilar, ularning muammolarini chuqurroq tushunadilar, buzilish sabablari haqida aniqroq tasavvur hosil qiladilar va korreksion hamda ijtimoiy moslashtirish faoliyatini rejalashtirish va amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

“Logopediya” mutaxassisligi bo'yicha tahsil olayotgan talabalar uchun ushbu fanlarga alohida e'tibor beriladi. Logoped — korreksion pedagog sifatida — nafaqat nutqiy, balki birlamchi va murakkabroq rivojlanish nuqsonlarini ham birinchi bo'lib aniqlaydigan mutaxassislardan biridir. U ko'pincha ota-onalarni maslahatlashi, bola rivojlanishidagi nutqdan tashqari muammolarga e'tibor qaratishi, bolani turli mutaxassislar tomonidan chuqurroq tekshirishga yo'naltirishi mumkin. Shuningdek, logoped mavjud ta'lim muassasalari spektridan kelib chiqib, bolaning ta'lim va ijtimoiylashuvining eng maqbul shakllarini tavsiya etadi.

Bularning barchasi logopeddan nafaqat kasbiy-pedagogik ko'nikmalarni, balki korreksiya va ijtimoiy rehabilitatsiya masalalariga to'g'ri va tolerant munosabatni, shuningdek, shaxsiy fazilatlar — sezgirlik, rahmdillik, javobgarlikni talab qiladi. Faqat shunda logoped nafaqat nutqiy yordam ko'rsatadi, balki oila va bolaga faol yordam strategiyalarini ham qo'llay oladi.

Talabalarga maxsus psixologiya fanini o'qitish jarayonida bizning maqsadimiz — ularning maxsus ta'lim, korreksiya va rehabilitatsiya muammolariga oid qarashlari va tasavvurlarini o'rganishdan iborat bo'ldi. Shu asosda quyidagi vazifalar belgilandi:

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi — logopediya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning atipik rivojlanishga ega bolalarga nisbatan ijtimoiy va kasbiy

munosabatlarini aniqlash, ularning maxsus ta'lim va reabilitatsiya jarayoniga doir bilim, qarash va qadriyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Shu maqsad asosida quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Talabalarning atipik rivojlanish va ijtimoiy reabilitatsiya tushunchalariga oid tasavvurlarini aniqlash;
2. Ularning nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashga psixologik tayyorgarlik darajasini baholash;
3. Maxsus psixologiya va logopediya fanlarini o'qitish jarayonining talabalar tolerantligini va empatiyasini shakllantirishdagi rolini o'rganish;
4. Talabalarning amaliyot jarayonida o'zlashtirgan kasbiy ko'nikmalarining ijtimoiy reabilitatsiya samaradorligiga ta'sirini aniqlash.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: anketali so'rovnoma, suhbat, kuzatish, hamda sifatli tahlil (kontent-analiz). So'rovnoma savollari talabalar tomonidan atipik rivojlanishdagi bolalarning psixologik, ijtimoiy va ta'limiy muammolariga nisbatan ularning qarashlarini aniqlashga qaratilgan edi.

Tadqiqotda 2–4-bosqichlarda tahsil olayotgan jami 78 nafar logopediya yo'nalishi talabalari ishtirok etdi. Ularning 65 foizi ayollar, 35 foizi erkaklar bo'lib, o'rtacha yosh 20–22 yoshni tashkil etdi.

Natijalar va ularning tahlili

So'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalar atipik rivojlanishdagi bolalar muammolariga nisbatan, asosan, empatik va ijobiy munosabatda ekanliklarini bildirdilar. Ularning 82 foizi bunday bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlashlarini, 74 foizi esa logopedik yordamni ijtimoiy reabilitatsiya jarayonining muhim qismi deb hisoblashlarini ta'kidladilar.

Biroq 18 foiz talabalarda hali ham maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashga nisbatan psixologik tayyorgarlikning yetarli emasligi, noaniqlik va qo'rquv hissi mavjudligi aniqlandi. Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonida amaliy mashg'ulotlar ulushini ko'paytirish va real tajriba orttirish zaruratini ko'rsatadi.

Ko'pchilik talabalar logoped kasbining nafaqat nutq nuqsonlarini tuzatish, balki bolaning psixologik holati, ijtimoiy moslashuvi va oilaviy qo'llab-quvvatlanishini ham ta'minlash bilan chambarchas bog'liqligini qayd etishdi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, logopediya yo'nalishida o'qiyotgan talabalar orasida atipik rivojlanishga ega bolalarga nisbatan insonparvarlik, empatiya va ijtimoiy mas'uliyat hissi bosqichma-bosqich shakllanmoqda. Maxsus psixologiya va pedagogika fanlari bu jarayonda asosiy rolni o'ynaydi.

Logopedlarning kelajakdagi faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun ularning nafaqat kasbiy ko'nikmalari, balki shaxsiy fazilatlari — bag'rikenglik, rahm-shafqat, ijobiy psixologik munosabat ham muhim omil hisoblanadi.

Shu bois, logopedlarni tayyorlash jarayonida amaliy mashg'ulotlar, ijtimoiy loyihalar va bolalar bilan bevosita muloqot asosida olib boriladigan treninglarni ko'paytirish, shuningdek, inklyuziv ta'lim va reabilitatsiya madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Usmonova O.S. Atipik rivojlanishdagi bolalarning ijtimoiy qabul qilinishi: psixologik tadqiqotlar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2018. 144 b.
2. Malofeyev N.N. Inkluziv ta'lim va "to'siqsiz dunyo" konsepsiyasi. Toshkent: Pedagogika Milliy Markazi, 2016. 98 b.

3. Vygotskiy L.S. Madaniy-tarixiy nazariya va rivojlanish psixologiyasi. Moskva: Pedagogika, 2003. 352 b.
4. K. Rogers. Gumanistik psixologiya va qabul qilish fenomeni. Moskva: Progress, 2000. 276 b.
5. Institut Korrektsion Pedagogikasi ilmiy jamoasi. Integratsion ta'lim modellarini yaratish tajribasi. Toshkent, 2019. 112 b.
6. Egorov I.V. Klinicheskaya anatomiya cheloveka. Moskva: Medicina, 2003. 688 b.
7. Vyogotskiy L.S. Psixologiya razvitiya cheloveka. Moskva: Prosveshchenie, 2003. 1135 b.

